

KRISTÓF ILONA

**BORTIZEDBÉRLŐK A KÉSŐ KÖZÉPKORI
EGRI SZÁMADÁSKÖNYVEKBE***

A 19. század végén az olaszországi hungarikafeltárásoknak, Nyáry Albertnek¹, majd Veress Endrének² köszönhetően huszonkilenc Estei Hippolit esztergomi érsekségéhez, és hét az egri püspökséghez köthető számadáskönyv vált ismertté a történészek számára, amelyekről többé-kevésbé használható másolatok is készültek a 20. sz. elejéig.³ A Vestigia kutatócsoport 2010–2015 közötti forrásfeltárása még további 4 számadáskönyvet azonosított, amelyek az esztergomi érsekség gazdálkodására vonatkoznak.⁴ A Hippolit egri püspökségére vonatkozó számadáskönyveket E. Kovács Péter adta ki 1992-ben.⁵ Az újonnan fellelt, Estei Hippolit magyarországi tevékenységéhez köthető iratanyag⁶ részletes feldolgozása még várat magára, magam is a kiadott kötetek adatait vettem alapul. Másrészt az a ritka helyzet áll fenn, hogy az Estei Hippolit egri püspökségét megelőző évekből is fennmaradt néhány főkönyv, amelyeket Kandra Kabos adott ki a 19. sz. végén.⁷ Így két egymást követő egri püspök gazdálkodásába is bepillantást nyerhetünk.

Az esztergomi számadáskönyvek szisztematikus feldolgozása, az érseki gazdaság hivatali felépítése és az udvar viszonyainak a feltérképezése képezi Kuffart Hajnalka kutatásának az alapját.⁸ Az esztergomi érsekség gazdálkodását korábban Fügedi Erik vizsgálta a földesúri és egyházi bevételek alapján.⁹

* A kutatást az EFOP-3.6.1-16-2016-00001 „Kutatási kapacitások és szolgáltatások komplex fejlesztése az Eszterházy Károly Egyetemen” című projekt támogatta.

1 Nyáry Albert: Az esztergomi érsekség és egri püspökség számadási könyvei a XV–XVI. századból. Századok 1. (1867) 4. sz. 378–384., Nyáry Albert: A modenai Hippolit kódexek. Századok 4. (1870) 5. sz. 275–290., 6. sz. 355–370., 10. sz. 661–687.; Századok 6. (1872) 5. sz. 287–305., 6. sz. 355–376.; Századok 8. (1874) 1. sz. 1–16., 2. sz. 73–83.

2 Veress Endre jelentésének mellékletei az MTA Kézirattárában. Modena 2.

3 Lukinich Imre: A MTA történettudományi bizottsága másolat- és kéziratgyűjteményének ismertetése. Budapest, 1935. 33–36.

4 Kuffart Hajnalka: Modenában őrzött esztergomi számadáskönyvek és az esztergomi érsekség udvartartása. (PhD-disszertáció) Pázmány Péter Katolikus Egyetem, Piliscsaba 2018. 10.

5 Estei Hippolit püspök egri számadáskönyvei 1500–1508. Közzéteszi: E. Kovács Péter. Eger, 1992. (A továbbiakban: Szk.)

6 Kuffart H.: Modenában őrzött i. m. 235–237.

7 Adatok az egri egyházmegye történelméhez. 2. kötet. Bakócs-kódex. Bakócs Tamás egri püspök udvartartási számadó-könyve 1493–6. évekről. Közli: Kandra Kabos. Eger 1888. (A továbbiakban: BC.)

8 Kuffart H.: Modenában őrzött i. m. 6–7.

9 Fügedi Erik: Az esztergomi érsekség gazdálkodása a XV. század végén. Századok 94.

Azonban az egri püspökségre vonatkozó anyag rendszerezett, összehasonlító vizsgálatára mind ez idáig nem került sor.¹⁰

A Bakócs-kódex számadáskönyvei az 1493–96. évkört ölelik fel. Az egyes évek számadáskönyvei hasonló struktúrában épülnek fel, mégis úgy tűnik, hogy az 1494. és az 1496. évi számadások töredékesen maradtak fenn. 1494-ből csak a szőlőtizedbérleteket,¹¹ 1496-ból a bor értékesítéséből, a taxa regia és a taxa extraordinaria bevételeiből származó jövedelmet, ill. ezek felhasználását tartalmazza a kiadott forrás.¹² A másik két vizsgált évben az egyházi és földesúri bevételekkel kezdődnek a feljegyzések,¹³ majd a Bakóc részére történő, ill. az ő utasítására kiutalt kifizetések¹⁴ után következnek a püspöki udvar tagjainak fizetségei. Először is a püspöki katonai-lovas kíséret sallariuma szerepel,¹⁵ majd ezt követi a familia servitiuma. A familián belül elsőként az egri vár őrségét (pedites Agrienses) tüntetik fel,¹⁶ majd a szintén püspöki tulajdonban lévő Szarvaskő várának őrsége következik.¹⁷ Őket követi a familia Agriensisként nevezett csoport, melynek tagjai a püspöki udvarban tevékenykedő iparosok, mesteremberek.¹⁸ Utolsóként pedig a püspöki uradalmak személyzetét jegyezték fel a rendszeres fizetésért dolgozók között.¹⁹ A személyi kifizetések után az eseti, dologi kifizetések kaptak helyt a számadásokban. Úgy mint az építkezésekre, állagmegóváásra történő kiadások (ad labores),²⁰ valamint az udvar tagjainak egyedi megbízatásai és az ezzel kapcsolatban felmerülő költségek, ill. a püspöki udvar és a birtokok hétköznapi működésének kiadásai (ad diversa facta).²¹ Az éves könyvelést pedig a só- és a báránytized értékesítéséből nyert bevételek összesítése zárja.²²

Hippolit számadáskönyvei az 1500. évvel kezdődnek. Bár az első kötet a Libro degli introiti generali címet viseli, az általános bevételeken túl a kiadásokat is

(1960) 1–3. sz. 82–124., 505–556.

10 Különböző résztémákban megjelent tanulmányok: *Kerezsy Jenő*: Bakócz Tamás egri püspök udvartartása és egyházmegyéje. (Művelődéstörténeti értekezések 39.) Erzsébetváros 1910.; *Kristóf Ilona*: Az egri püspöki udvar a 15–16. század fordulóján. In: *Fejezetek az ezer éves egri egyházmegye történetéből*. Szerk. Horváth István. Egri érseki gyűjtemények kiadványai 1. Eger 2018. 15–31.

11 BC 381–385.

12 BC 431–452.

13 BC 333–346., 385–396.

14 BC 346–348., 396–397.

15 BC 348–353., 397–403.

16 BC 353–354., 403–404.

17 BC 354–355., 404.

18 BC 356–358., 404–407.

19 BC 355–356.

20 BC 410–412.

21 BC 358–377., 413–426.

22 BC 377–380., 427–431.

könyveli.²³ A bevételeket követően először az eseti kiadások, vásárlások kerülnek felsorolásra (kisebb-nagyobb javítások, építkezések, konyhai kiadások, személyi kifizetések eseti megbízások alapján stb.), majd a számadáskönyv utolsó harmadában tüntetik fel az udvar tagjainak állandó járandóságait. Elsőként a vár őrségének, majd az udvar minden rendű és rangú tagjainak, a tisztségviselőknél, iparosoknak és a kiszolgáló személyzetnek a számláit találjuk, majd a legjelentősebb tételt a püspöki bandérium fenntartása jelentette. Az 1501. évben külön kötetben szerepelnek a tizedbevételek (Introiti i denari per decime di vini et frutta),²⁴ és a püspöki udvartartás és a bandérium számára utalt kifizetések (Registri degli stipendiatu militari et salariati),²⁵ ebben az évben memoriáléval, a katonák nevének és stipendiumának felsorolásával kezdődik a kötet, ezt követi a tizedszedők munkájáért járó bormennyiség számbavétele, majd a vár őrségének járandósága, és végül az udvar és a püspöki uradalmak személyzetének salariuma. A könyvet az egyszeri dologi kiadások zárják. A negyedik kötet az Introiti per vini e frutta nevet viseli 1501-ből.²⁶ A következő, ötödik kötet, 1503-ban keletkezett, az Introitus et exitus címet viseli,²⁷ hasonlóan a korábbi kötetek felépítéséhez, elsőként a püspökség bevételeit taglalja, ezt követően részletezi a kiadásokat, a fegyveresek zsoldjával kezdve, a napi kiadások után a salariumokkal zárva. A soron következő számadáskönyv 1507-ből maradt fenn, hasonlóan a korábbiakhoz a bevételek és a kiadásokat (Entrate e spese) is feltünteteti hasonló sorrendben.²⁸ A szövegkiadás utolsó kötete 1508-ból származik, és mind a bevételeket, mind a kiadásokat részletezi (Entrate e spese).²⁹

Az esztergomi számadásokkal kapcsolatosan Fügedi feltételezte a velencei kettős könyvelési rendszer használatát.³⁰ Kuffart Hajnalka ezt a megállapítást több ponton pontosította, árnyalta.³¹ Az egri számadáskönyvek egyszerűbb könyvviteli módszerekkel készültek. Feltételezhető, hogy a főkönyvek alapját több különböző számadás képezte Egerben is, amelyeket nemcsak az udvar

23 Archivio di Stato di Modena, Amministrazione dei Principi 710. (A továbbiakban: ASMo AdP.) Szk 7–61. Az olaszországi levéltári források feltárása és közzététele a Vestigia Kutatócsoportnak köszönhető (bővebben: <https://btk.ppke.hu/karunkrol/intezetek-tanszekek/klasszikus-es-ujlatin-nyelvek-intezete/olasz-tanszek/vestigia-kutato-csoport>, <http://vestigia.hu/>)

24 ASMo AdP 712., Szk 62–79.

25 ASMo AdP 713., Szk 80–123.

26 ASMo AdP 714., Szk 124–152.

27 ASMo AdP 715., Szk 152–222.

28 ASMo AdP 716., Szk 223–290.

29 ASMo AdP 717., Szk 291–373.

30 Fügedi E.: Az esztergomi érsekség i. m. 83.

31 Kuffart Hajnalka: Bevezetés Estei Hippolit számadáskönyveihez. In: Vestigia. Mohács előtti magyar források olasz könyvtárakban. Szerk. Domokos György – Mátyus Norbert – Armando Nuzzo. Piliscsaba 2015. 47–83.; Kuffart H.: Modenában őrzött i. m. 11. skk.

olasz, hanem magyar alkalmazottai is készíthették.³² Az 1501. évi kötetek ilyen naplókönyvszerűségek lehetnek, amelyek csak egy bizonyos fajta bevételre, kiadásra összpontosítanak. A különböző részszámadásokat összesítő főkönyvekből azonban hiányoznak a naplókönyvekre, regisztrumokra, memoriálékra történő utalások. Mivel a püspökség bevételei és kiadásai érdemben nem változtak a vizsgált időszakban, ezért összevethetők a számadáskönyvek adatai. Bakóc választott püspöksége idején magyar tisztségviselői (latin nyelven), a későbbiekben viszont Hippolit szigorúan itáliai jószágkormányzói állították össze a főkönyveket (latinul és olaszul), ugyan feltételezhetnénk, hogy más-más módszerrel készültek, mégis hasonló a szerkezetük. Úgy tűnik, mintha az 1493–96 közötti számadásokat folytatták volna egy kissé aprólékosabb módszerrel. Az 1493. évi számadáskönyvet Verebélyi György állította össze.³³ 1493 őszén vette át tőle Ősi György az egri püspökség jövedelmeinek az igazgatását. Ősi Bakóc familiárisaként, világi személyként látta el a jószágkormányzati feladatokat, ő állította össze a számadáskönyveket is. Ősi Esztergomba is Bakóccal tartott, hasonlóképpen adminisztratori feladatokat látott el, 1515-ben már halott volt.³⁴ Ezzel szemben Hippolit gubernatora előbb Lodovico Florino volt (egyben

32 Ilyen például a Modenában őrzött, kiadatlan ASMo AdP 711. jelzetű, egy 4 papírlapból összefűzött füzet, amely egy 1501. évi utazás részleteit, elszámolását rögzítette (1501. június–július Eger–Esztergom–Ferrara).

33 *Neumann Tibor*: Győr és Eger között. Egy püspöki áthelyezés története. In: Erősségénél fogva várépítésre való. Tanulmányok a 70 éves Németh Péter tiszteletére. Szerk. Juan Cabello – C. Tóth Norbert. Nyíregyháza 2011. 357–367. 360., BC. 358., 376. 1495. szeptember 20-án Bakóc Tamás püspök Verebélyi Pál mesternek adományozta a Gyulai Kálmán pankotai esperes halálával megüresedett egri kanonikátust és a Szent András oltár rektorátusát, mivel lemondott a bélháromkúti apátságról. Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (a továbbiakban: MNL OL) DL 20632. Verebélyi Pál testvérei, György és Simon a püspökség királyi jószágkormányzói voltak Nagylucsei Orbán halála után. *Neumann T.*: Győr és Eger i. m. 367. Bakóc és a Verebélyi rokonság kiválóan tudott együttműködni mindannyiuk gyarapodását elősegítve. Verebélyi Pál 1504-ig volt a káptalan tagja. *C. Tóth Norbert*: Az egri káptalan archontológiája. Turul 88. (2015) 2. sz. 48–72. 68.; Magyarország késő középkori főpapi archontológiája. (1458–1526) (Érsekek, püspökök, segédpüspökök, vikáriusok, valamint jövedelemkezelők) (A Győri Egyházmegyei Levéltár Kiadványai. Források, feldolgozások; 27.) Szerk. C. Tóth Norbert – Nemes Gábor. Győr 2017. 29. (A továbbiakban: Főpapi archontológia.)

34 Esztergomi adminisztrator: 1502. júl. 4. MNL OL DL 46596, 1503. máj. 8. MNL OL DL 75720, 1507. júl. 19. MNL OL DL 59970. A család Újvásárról, Szlavóniából származott (*Bónis György*: Szentszéki regeszták. Iratok az egyházi bírászkodás történetéhez a középkori Magyarországon. Szerk. Balogh Elemér. Bp. 1997. 3902. sz.). Úgy tűnik, hogy Egerből nem egyenesen követte Bakócot Esztergomba, 1498 és 1500 között Szlavóniában tűnt fel. György és testvére, László Lendvai Bánfi Miklós familiárisaként vett részt hatalmaskodásban (1498. szept. 5., 1498. szept. 10. MNL OL DL 1068771500 d.n. MNL OL DL 102290). 1515. márc. 16-án a néhai Ősi György rokonai megegyeznek Kemedi Lajossal és rokonaival. Az Ősiek csere címén szerzett Baranya megyei birtokaival kapcsolatban megegyeztek: a Kemediek visszavonták ellentmondásukat, és az Ősieket a birtokba engedik. *Bónis Gy.*: Szentszéki i. m. 4159. sz.; Főpapi archontológia 29.

helynöke is),³⁵ majd tőle vette át a feladatot Taddeo Lardi. Aki 1487-ben érkezett Magyarországra, az esztergomi itáliai familiárisok között udvarmesterként, az érsek budai házának háznagyaként (1487–1497) és kincstárnokként (1487–97), ruhatárnokként (1489–1492) is szerepelt. Hosszú éveken át töltötte be az udvarmesteri és kamarási tiszteket (1487–1489, 1492–1497) is.³⁶ 1493–1502 között gömöri, ezzel egyszerre pankotai főesperes is volt, amelyet 1498-ban elcserélt az ungira. 1501-től egri gubernator, a káptalan tagja, 1501-től haláláig egri custos.³⁷ 1508-ban Hippolit utasítására átadta a kormányzói feladatokat Ercole Piónak.³⁸ Majd Pio visszahívása után 1510–11-ben újra ellátta a kormányzói feladatkört. Az idős és beteges Lardi 1512-ben Kassán hunyt el. Reneszánsz sírköve a mai napig látható.³⁹

A számadáskönyvek szinte kimeríthetetlen mennyiségű gazdaság-, művelődés- és művészettörténeti adataiból jelen tanulmány írásához elsősorban a bortizedbérletekre vonatkozó információkat használtam fel. Ugyanis hasonlóképpen az esztergomi helyzethez,⁴⁰ Egerben is a decimae maiores, az egyházmegye földrajzi adottságaiból adódóan, a bortized adta a püspök jövedelmének legnagyobb részét. A bortizedbérlek adatainak elemzésével kísérletet teszek a mindenkori egri püspökhöz és a püspökséghez fűződő viszonyuk feltérképezésére, a püspökség gazdasági stabilitásának bemutatására.

35 Főpapi archontológia 29., *Bónis György*: Olasz vikáriusok Magyarországon a reneszánsz korában és a Beneéthy formuláskönyv. Levéltári Közlemények 45. (1974) 1–2. sz. 89–101. 92–93; Lodovico Florino *doct. decr*; kormányzó, vikárius, 1498. febr. 9. MNL OL DF 229141. – 1501. jún. 11. MNL OL DF 229184.

36 *Kuffart H.*: Modenában őrzött i. m. 39, 43, 67, 82, 95, 160, 170, 185–186.

37 *C. Tóth N.*: Az egri káptalan i. m. 52.; 61.; Főpapi archontológia 30. *E. Kovács Péter*: Léhűtők Egerben. Mindennapi élet Estei Hippolit egri püspök udvarában. In: Memoria rerum. Tanulmányok Bán Péter tiszteletére. Szerk. Oborni Teréz – Á. Varga László. Eger 2008. 157–177. 157.; *Teke Zsuzsa*: Egy firenzei kereskedőtársaság áru- és pénzhitelei a Jagelló kori Magyarországon. Numizmatikai Közöny 110–112. (2011–2012) 133–139. 136; *Balogh Jolán*: La capella Bakócz di Esztergom. Acta Historiae Artium 3. Bp. 1956. 137.; Taddeo Lardi *doct. decr*; egri örkanonok, kormányzó 1501. jún. 29. MNL OL DF 216503. – 1508. dec. 6. MNL OL DF 216965; 1510. okt. 21. MNL OL DF 278354. – 1511. dec. 8. MNL OL DF 272284.

38 Ercole Pio pályafutásáról, egri tevékenységéről: *Domokos György*: A pestis és a gepárd. Ercole Pio, Estei Hippolit egy ügynökének beszámolója Magyarországról, 1508–1510. In: Vestigia. Mohács előtti magyar források olasz könyvtárakban. Szerk. Domokos György – Mátyus Norbert – Armando Nuzzo. PPKE BTK, Piliscsaba. 2015. 185–196.; *Domokos György – Erős Katalin Renáta*: Ercole Pio e le indulgenze di Eger. Verbum. Analecta Neolatina 16. (2015) 43–56.; *Domokos György – Erős Katalin Renáta*: Ercole Pio és az egri székesegyház építésének ügye. In: Fejezetek az ezer éves egri egyházmegye történetéből. Szerk. Horváth István. Egri Érseki Gyűjtemények Kiadványai, Eger 2018. 31–47.; *Domokos György*: A Jámor Herkules. Estei Hippolit bíboros egri kormányzója, Ercole Pio beszámolója Magyarországról 1508–1510. Balassi, Bp. 2019.

39 *E. Kovács P.*: Léhűtők Egerben i. m. 157–158., *Elena Berkovits*: La pietra sepolcrale di un umanista ferrarese a Cassovia. Corvina 4. (1941) 12. sz. 164–174.

40 *Fügedi E.*: Az esztergomi érsekség i. m. 107.

Amíg az esztergomi érsekség számadáskönyvei szerint egy-egy vármegye területe felelt meg egy-egy tizedkerületnek, és két-három fő bérelte hosszú éveken át a bortizedeket,⁴¹ addig az egri egyházmegyében merőben más rendszer alakult ki. A püspökség területére eső megyékben több kisebb bortizedkerületet alakítottak ki, amelyek csak apró átszervezéseken estek át a vizsgált időszakban. (Csak a Bereg megyei kerületeket próbálták meg felosztani Hippolit idejében.) Mondhatni, hogy valószínűleg a jóval korábbi felosztást követve 39-40 tizedkerülettel lehet számolni a 15–16. sz. fordulóján. Azonban a sárosi bortizedeket általában az adott tizedkerület nevét adó város maga vette bérbe, így összességében 36-37 kerület bérlőiről lesz szó az alábbiakban.⁴² A területi aprózódásból adódóan sokkal több tizedbérlő került kapcsolatba a püspökséggel, mint Esztergomban. 1493 és 1508 között 194 fő tizedbérlőt sikerült azonosítani.

Egy-egy adott év tizedbérletét a tavasz-nyár folyamán határozta meg vagy maga a gubernator személyesen, vagy egy megbízottja, és egyezett meg a bérlővel. Általában a meghatározott összeg felét az egyezés megkötésekor kifizette a bérlő, a második részlet kiegyenlítésére csak a szüret után került sor. Az esetek nagy részében még ugyanabban a naptári évben lezárták az ügyletet, de a következő árendálás időpontjáig szinte minden esetben. Természeti csapások esetén kérhették a bérlők tartozásuk további részleteinek az elengedését. Ez a rendszer – az esztergomival ellentétben – a „sok kicsi sokra megy”-alapon működött. Az elhúzódó adókimutatás és behajtás miatt az év második felében folyamatosan volt a készpénzbevétele a püspökségnek, noha a likviditási gondok így sem kerültek el a püspöki udvart.⁴³ Másrészt a bérlők anyagi stabilitását mutatja, hogy jelentős elmaradásokat nem halmoztak fel, a bérlet megkötésekor kifizetett összeg a püspökség számára is megfelelő biztosítékot nyújtott a későbbiekre, illetve az esetleges kedvezőtlen körülmények ellenére is valamennyi bevételt elkönnyvelhetett. Ehhez természetesen az is hozzájárult, hogy a vizsgált években a bortizedkerületek bérleti díja kisebb ingadozásokkal ugyan, de állandó volt. Ez tervezhető kiadást, bevételt, hasznot, illetve esetleges veszteséget jelentett mind a püspöknek, mind a bérlőknek. Ahogy Fügedi is felfigyelt rá, ebben a struktúrában a megszokottnál nagyobb bevételre nem lehetett szert tenni, mert a bevételek racionalizálása, újabbak kivetése a közép-

41 Uo.

42 **Heves megye:** Pata, Tarján, Pásztó, Apc, Debrővölgy, Sár, **Borsod megye:** Daróc és Kövesd, Kazavölgye, Szendrő, Sajószentpéter, Csaba, Miskolc, Szentmárton, Varbóvölgye, Emőd, **Zemplén megye:** Nagymihály, Bari, Homonna, Varannó, Tolcsva, Patakolasz, Zemplén, Gálszécs, Szerdahely, Liszka, Bénye (Mező-, Egyházas-), **Abaújvár megye:** Telkibánya, Nádasd, Széplak, Ruszka, Szikszó, Füzéralja, Boldogkőhalja, Szaláncalja, Hejce, **Bereg megye:** Kisvárd, Kászon, (Munkács), **Sáros megye:** Kisszeben, Bártfa, Eperjes

43 *Kristóf Ilona:* I rapporti tra Tamás Bakóc ed Ippolito d'Este. *Verbum. Analecta Neolatina* 19. (2018) 1–2. sz. 201–221.

kori gondolkodásmód elvetését jelentette volna.⁴⁴ Maga Lardi is panaszodik több helyen, hogy a rögzült bérleti díjakon nem tud változtatni.⁴⁵

év	fő	%
1	93	48
2	57	29,5
3	18	9,5
4	13	7
5	7	4
7	2	1
8	1	0,5
9	1	0,5
összesen	194	100

1. táblázat. A tizedbérletek időtartama

A tizedbérletek időtartamát vizsgálva feltűnő, hogy a bérlők közel fele (93 fő: 48%) egyszer fordul elő a forrásokban. A vizsgált 15 évnyi időintervallumból mindössze kilenc évből maradtak tizedbérletadatok, a hiányzó évek számadásai biztosan árnyalnák a most kialakuló képet. A tendenciákat figyelembe véve, a jelenleg egyetlen alkalommal előforduló bérlők egy részéről feltételezhetjük, hogy a hosszabb távú bérletet részesítette előnyben. Ugyanis gazdasági megfontolásokból is – ahogy fentebb bemutattam – érdemes volt a bérleteket meghosszabbítani, hiszen egy-egy gyengébb év veszteségeit a következő években ki lehetett egyenlíteni. A táblázatban megjelenő „rekorderekkel”⁴⁶ együtt összesen a tizedbérletlők 10%-a (19 fő) mutatható ki Bakóc és Estei Hippolit tized-

44 Fügedi E.: Az esztergomi érsekség i. m. 120–121.

45 Szk 153., 224.

46 7 év: 2 fő (1%) **Csébi Pogány Zsigmond** (Szikszó 1493–1494, Szerdahely 1500–1508 BC 384., Szk 61., 72., 158., 296.) máramarosi ispán 1493. febr. 26. – 1494. febr. 24.; 1494. ápr. 3. – 1495. márc. 27.; 1495. márc. 15. **C. Tóth Norbert et al.**: Magyarország világi archontológiája 1458–1526. II. Megyék. Bp. 2017. (A továbbiakban: MVA II.) 152. 1517. júl. 13. – 1522. ápr. 24. MVA II. 155., **Ráskai Balázs** (Apc 1493 előtt–1495, 1503–1508 BC 333., 381. Szk 60., 153., 224., 292.) beregi ispán, munkácsi várnagy 1484. márc. 3. – 1490. ápr. 19. MVA II. 22., szabolcsi ispán 1485–1490. febr. 8. MVA II. 244., 1511. márc. 31. MVA II. 247., valkói ispán 1485. márc. 17. MVA II. 311., kamarásmester, budai várnagy, udvarbíró 1492. febr. 2. – 1498. jún. 2. **C. Tóth Norbert et al.**: Magyarország világi archontológiája 1458–1526. I. Főpapok és bárók. Bp. 2016. (A továbbiakban: MVA I.) 120., tárnokmester, budai várnagy 1498. júl. 14. – 1517. febr. 12. MVA I. 107., tárnokmester, a nádori jelenlétben folyó perek király által kiküldött bírása 1503. aug. 30. – 1504. ápr. 23. MVA I. 81., 8 és 9 év: 1-1 fő (0,5-0,5%) **Tárcai János** (Gálszécs 1493 előtt–1494, 1501–1508 BC 336., 340., 383. Szk 60., 73., 159., 229., 297) zempléni alispán 1492. ápr. 30. – 1492. szept. 17. MVA II. 373., máramarosi ispán 1498. febr. 22.; 1498. ápr. 28.; 1498. júl. 14. – 1502. ápr. 24.; 1503. febr. 20. – 1504. márc. 24. MVA II. 152–153., székely ispán 1504. nov. 10. – 1507. febr. 02. MVA I. 123., Rozgonyi István (Varannó 1493–1508 BC 340., 383., Szk 60., 72., 155., 228., 296.).

bérlőjeként is. Emellett figyelembe véve a 15 éves perióduson belül óhatatlanul bekövetkező generációváltást, a bérlők egy részének feltételezhető rokonságát, körvonalazódik egy olyan csoport, amelyik hosszú távon, és amint azt a későbbiekben látni fogjuk, nem csak gazdasági kapcsolatban állt a püspökséggel. Ez a csoport jelentős részben átfedésben van azokkal, akik ugyanabban az évben – anyagi erejük függvényében – akár több tizedkerületet is bérbe vettek az egri püspöktől. Természetesen a bérlők döntő többsége egy-egy tizedkerület bérlőjeként fordul elő a számadáskönyvekben. A legszélsőségesebb adatokhoz kapcsolódó személyek esetében szinte kivétel nélkül megállapítható, hogy több éven keresztül béreltek egri bortizedeket és saját maguk, vagy rokonságuk révén, egyéb módon is kapcsolódtak a püspökséghez, a megyei közülethez.⁴⁷

tizedkerület száma	bérlő
1	158
2	27
3	7
4	1
5	1
	194

2. táblázat. Az egyes bérlők által ugyanazon évben bérbe vett tizedkerületek száma

Amennyiben a tizedbérlők évenkénti megoszlását vizsgáljuk, szembeűnő, hogy a 36-37 bérbe vehető bortizedkerülethez képest több személy neve fordul elő a forrásokban.

1493 előtt	1493	1494	1495	1500	1501	1503	1507	1508
41	44	42	41	42	55	50	40	46

3. táblázat. A tizedbérlők létszáma évenkénti bontásban

A különbségek abból adódnak, hogy az egyszerre több bérletet fenntartók mellett nem ritka jelenség az sem, hogy többen közösen veszik bérbe egy-egy tizedkörzet jövedelmeit.⁴⁸ Az adatsoron végig tekintve feltűnő, hogy közel azonos bérlői létszám mutatkozik, kivéve az 1501 és 1503. éveket. Ennek hátterében

47 Ugyanabban az évben 5 tizedkerületet vett bérbe **Szóláti Balázs** – 1507-ben Pásztó, Nagymihály, Tolcsva, Gagyvölgye, Telkibánya Szk 224., 227., 228., 229., **Daróci Pál** 1493 előtt egyszerre vette bérbe Telkibánya, Csaba, Palocsa és Bénye bortizedét. BC 334., 336., 343. Rokonságukról lásd alább.

48 Ilyen például a kazavölgyi tizedkerület, amelynek a jövedelmeit 1500-ban 6 személy vette bérbe közösen. Szk 24., Hasonlóképpen a hevesi Sár és Debrővölgye kerületeket is változó társulásban, de mindig 2-3 személy közösen vette bérbe. Szk 68., 154., 225., 293.

talán a kormányzóváltás állhat. 1501 júniusában váltotta fel Lodovico Florinót az egri gubernatori poszton Taddeo Lardi.⁴⁹ Lardi komoly elszántsággal és alaposítással vette fel a munkát, talán az első években megpróbálkozott bizonyos átszervezésekkel is. Ugyanis ezek az évek a korábinál jóval komolyabb katonai terhet róttak az egri püspökségre. Az 1498. évi törvény értelmében a bandériumtartás kötelezettségének, még ha nem is maradéktalanul, de igyekezett megfelelni az egri püspöki kormányzó.⁵⁰ Sőt, 1501-ben Bakóc és Hippolit közösen szerelték fel bandériumaikat, amelyek Somi Józsa parancsnoksága alatt részt is vettek a török elleni hadjáratban.⁵¹ A háborús nyomás csökkenésével 1507–1508-ra úgy tűnik, hogy visszaállt a régi gyakorlat. Lardi sikeres kormányzói működésében döntő szerepe volt rugalmas helyzetfelismerő és alkalmazkodó készségének.

társadalmi státusz	fő	%
báró	8	4
köznemes	115	59
szabad királyi város polgára	4	2
jobbágy	16	8,5
külföldi	1	0,5
ismeretlen	50	26
összesen	194	100

4. táblázat. A tizedbérlok társadalmi megoszlása

A tizedbérlok összetételét vizsgálva egyrészt nem meglepő a környező megyék nemességének felülreprezentáltsága, ugyanakkor nagyon sokszínű a kép, hiszen Perényi Imre nádortól a vagyonos köznemesi családokon át a szerényebb birtokokkal rendelkezőkig, mezővárosi, püspöki jobbágyokig különböző

49 A kormányzóváltást elég pontosan lehet rekonstruálni: 1501. jún. 18. Lodovico Florino kormányzó még kivetette a tizedet Újvár megyében (Nádasd tizedkerület). 1501. jún. 19. Pietro Lardi az új egri várnagy tudósít a küldöttség megérkezéséről és a vár átvételéről (jún. 14.) ASMo Ambasciatori b.3/25,1, 1501. jún. 23. az új kormányzó, Taddeo Lardi átvesz Florinótól 1500 forintot a püspöki bandérium zsoldjára ASMo AdP 714. Szk. 125., 1501. jún. 23. Lardi fl. 16 d. 67 összeget ad Florinónak uruk utasítására, hogy vigye el Ferrarába Pandolfo Silvestri kamarásnak bizonyos könyvek áráként. Egy Inber nevű lovásznak fizet végkielégítésként fl. 2 d. 30 összeget, aki korábban Ferrarában szolgált. ASMo AdP 713. Szk. 108. 1501. jún. 24. Lardi veti ki a bortizedet Borsodban (Kazavölgye tizedkerület) ASMo AdP 712 Szk. 69. Hivatalosan Lardi 1501. május 7-től számolta hivatalba lépését, amikor is elindult Ferrarából Egerbe. ASMo AdP 713. Szk. 101.

50 *Kubinyi András*: Az egyház szerepe az országos politikában és a honvédelemben a középkor végén. In: *Uő: Főpapok, egyházi intézmények és vallásosság a középkori Magyarországon*. METEM, Bp. 1999. 87–101. 97–98.

51 *Fraknói Vilmos*: Erdődi Bakócz Tamás élete, 1442–1521. Bp. 1889. (A dolgozat írásakor Fraknói munkájának digitalizált változatát használtam: <http://mek.oszk.hu/05700/05734/html/01.htm>, letöltés: 2018. dec. 1.)

jogállású, de jó anyagi kondíciók között élő személyeket találni. Némileg meglepő a bárók⁵² ilyen mértékű részvétele a bortizedbérletben, azt gondolnánk, hogy ugyan jövedelmező üzlet, de mégsem akkora volumenű, amely az ország-nagyok érdeklődésére számot tarthat. A magyarázatot az adja, hogy a leg-hosszabb ideig bérlők és a bárók csoportja jelentős átfedésben van. A remélt anyagi hasznon túl a püspök és a bárók közötti jó viszony kölcsönös biztosítása volt a cél. Erre a hosszú távon és szabott (valószínűleg erősen nyomott) áron bérbe adott bortizedek nyújtottak garanciát. Lardi nem véletlenül a bárók által bérelt tizedkerületek esetében tesz kiszólásokat a számadáskönyvekben, mintegy jelezve tehetetlenségét urának.⁵³ A püspök és a bárók együttműködésére jó példa Perényi Imre nádor tizedbérlete. Az 1490-es években Perényi és Bakóc, az akkori választott egri püspök, szoros együttműködése a későbbi nádor birtokszerzéseiben közismert.⁵⁴ Így Estei Hippolit kormányzói sem utasíthatták el Perényi tizedbérletét. Hasonlóképpen Somi Józsa is az aktuális politikai, katonai helyzet kapcsán jutott egy jól jövedelmező bortizedkerület bérletéhez.⁵⁵ Mivel Bakóc rendszeres és kiegyensúlyozott kapcsolatot ápolt Ferrarával és az egri püspöki udvarral,⁵⁶ nem meglepő, hogy az esztergomi érseket is a tizedbér-lők között találjuk. Az érsek és az egri püspöki udvar viszonyát jól megvilágítja, hogy Bakóc ingyen vette bérbe a patai tizedkerület jövedelmeit támogatásáért, tanácsaiért cserébe.⁵⁷ A kisebb volumenű tizedbérleteken túl Bakóc korábbi

52 1. **Rozgonyi István:** 1494–1495 Bari, 1493–1508 Varannó bérlete. BC 340., 383., Szk 60., 72., 155., 228., 296., Lásd bővebben: *C. Tóth Norbert:* Ki kicsoda az ecsedi Bátori családban. A Bátori család ecsedi ágának tagjai, 1377–1541. Szabolcs-Szatmár-Beregi Szemle 44. (2009) 5–47.; 2. **Bebek János:** 1507 Szendrő, Miskolc Emőd, 1508 Sajószentpéter, Szentmárton, Emőd bérlete Szk 226., 227., 294., 295., Főpohárnokmester 1492–1498.: *Fógel József:* II. Ulászló udvartartása (1490–1516). Bp. 1913. 60.; 3. **Ország László özvegye, (Maróti) Magdolna:** 1507 (Gyöngyös) Tarján Szk 225. Ország László főlovászmester 1483–1494: *Fógel J.:* II. Ulászló i. m. 61.; 4. **Somi Józsa:** Szendrő, Sajószentpéter 1503 Szk 155. Temesi ispán, alsó részek főkapitánya 1494. dec. 16. – 1508. aug. 15. MVA I. 124., 5. **Perényi Imre nádor:** Füzéralja 1500–1508, Szk 75., 161., 231., 298. Asztalnokmester 1498–1503, Abaúj örökös ispánja 1503, nádor 1504–1519, horvát bán 1512–14: *Fógel J.:* II. Ulászló i. m. 60. ; 6. **Ráskai Balázs:** Apc 1493–1508 BC 333., 381. Szk 60., 153., 224., 292. Méltóságait lásd fentebb; 7. **Tárcai János:** Gálszécs 1493 előtt–1494, 1501–1508, 1493 előtt Tolcsva és Szerdahely is BC 336., 340., 383. Szk 60., 73., 159., 229., 297. Méltóságait lásd fentebb; **Bakóc Tamás,** esztergomi érsek: Pata 1507–1508. Szk 225., 293.)

53 Ráskai Balázs apci tizedbérletével kapcsolatban: „quia aliter non potui vendere ipse sic voluit” 1503. Szk 153.; „quia aliter ut alias ei non possum vendere ex multis causis” 1507. Szk. 224.

54 *Neumann Tibor:* Várat vennék, de miből? Perényi Imre szerzeményei az 1490-es években. A Nyíregyházi Jósza András Múzeum évkönyve 59. (2017) 91–112. 97. skk.

55 1503 Sajószentpéter bérbeadásáról így nyilatkozik Lardi: „quia aliter pro utilitate Sancti Joannis facere non potui” Szk. 155.

56 *Kristóf I.:* I. rapporti i. m.

57 Lardi így indokolta az ingyenes bérbeadást (1507): „sed dominatio sue reverendis-sime in multo melioribus prodest omni anno ecclesie divi Ioannis et rebus reveren-dissimi domini mei etc.” Szk. 225.

esztergomi és egri ügyletei egyértelművé teszik, hogy a hitelátruházást, a diplomáciai, politikai támogatás ellenértékét csak egy teljes egyházmegye teljes tizedjövedelme tette ki.⁵⁸

A további kategóriákat számba véve feltűnő a külföldiek hiánya, noha sokáig élt az a vélekedés, hogy Hippolit udvaroncai lefölözték az egri jövedelmeket.⁵⁹ Holott egyértelműen kimutatható a forrásokból, hogy csak az udvar vezető tisztségviselői és a közvetlen környezetük volt itáliai származású.⁶⁰ Ezt a megállapítást alátámasztja, hogy egyetlen külföldit találunk a bortizedbérlok között, Stefano Raguseo egri provisor, sárospataki plébánost, aki 1500-ban és 1507-ben bérelte egy-egy tizedkerület jövedelmeit.⁶¹ Mivel Kisszeben, Bártfa és Eperjes bortizedét minden évben a polgárok közössége vette bérbe, az egyes polgárok nem igazán érdeklődtek a tizedbérletek iránt, ami talán azzal is magya-

58 1496. január 24-én Bakóc bérbe vette az esztergomi érsekség összes nagytizedét. Fügedi azt feltételezte, hogy az Esték teljesen el voltak adósodva, és a nagytizedek bérbeadásával törlesztették az adósságukat Bakócnak. Sokkal inkább feltételezhető, hogy Bakóc már a székcsere készítése elő ilyen módon is. Az Esték egyértelműen a Kúriában felmerülő költségek fedezeteként tekintettek a fenti bérleti összegre. *Fügedi E.*: Az esztergomi érsekség i. m. 107., *Kuffart H.*: Modenában őrzött i. m. 214–215. 1498. május 24-én, Budán kelt a bérleti szerződés, amely szerint Bakóc két évre összesen – és nem évente – 19500 aranyforintért vette bérbe az egri püspökség, a bélháromkúti apátság, a pankotai és a szatmári főesperesség jövedelmeit. Fraknoi Donato Marinelli d'Arezzo (Donato Aretino) esztergomi gubernator egy 1498. május 14. keltezésű jelentésére hivatkozik, jelzet nélkül, viszont a levél sem a követjelentések, sem Aretino levelezésében nem található. *Fraknoi V.*: Erdődi Bakóc i. m. Ellenben a közelmúltban előkerült a bérleti szerződés. Ferrarának egyelőre kényelmes volt ez a megoldás, gyorsan készpénzhez jutottak. Bakóc biztos volt a dolgában, igen előnyös szerződést kötött még az egyéb kötelezettségvállalással együtt is. Ugyanis Hippolit nevében Donato Aretino mint procurator nyugtatta az újdonsült esztergomi érseket a teljes, két évre eső bérleti díj befizetéséről. Az üzlet viszont csak első látásra tűnik előnyösnek Ferrara számára. Ugyanis az oklevél aláírásakor Bakóc valójában csak 5944 aranyforintot számolt le Aretino kezeibe, mint a teljes bérleti díj utolsó részletét. Az oklevélből annyit tudunk meg, hogy már korábban, de összegszerűen nem részletezve, kifizetett 13556 aranyforintot, azaz korábbi hiteleit beszámították a bérleti díjba. ASMo Casa e Stato 387. Miután Bakóc sikeresen lezárhatta folyamatban lévő egri ügyeit, az eredetileg két évre tervezett bérletet 1499-ben már nem újította meg. *Bónis Gy.*: Olasz vikáriusok i. m. 92. Donato Aretinóról bővebben: *Bónis Gy.*: Olasz vikáriusok i. m. 91.; *Bónis György*: Vicari italiani in Ungheria durante il Rinascimento. In: Rapporti veneto-ungheresi all'epoca del Rinascimento. Szerk. Klaniczay Tibor. Bp. 1975. 181–193.; Főpapi archontológia 16. Donato Marinelli d'Arezzo doct. decr., ferrarai kanonok, vikárius; 1494. ápr. 16: MNL OL DF 228077. – 1495. jún. 20.: MNL OL DL 82088.; *Domokos György – Schrödl-Libárdi Karolina*: Donato Aretino magyarországi levelei a Modenai Állami Levéltárban. In: Vestigia II. Magyar források Itáliából. Szerk. Domokos György – Kuffart Hajnalka – Szovák Márton. Piliscsaba 2018. 93–127.

59 *Sugár István*: Az egri püspökök története. Szent István Társulat, Bp. 1984. 206.

60 *Kristóf I.*: Az egri püspöki i. m. 28.

61 Raguseo már Mátyás uralkodása idején Magyarországon, Budán élt, előbb esztergomi, majd egri provisor. Főgel Lajos véleménye szerint 1507-ben Ulászló olasz tolmácsa és Lajos nyelvtanára volt. *Főgel J.*: II. Ulászló i. m. 43. Főgel feltételezését azonban nem támasztják alá a források. 1507. április 15. MNL OL DL 21696; *Domokos Gy. – Schrödl-Libárdi K.*: Donato Aretino i. m. 94–95.

rázható, hogy a köznemesi származású tizedbérlők az anyagi hasznon túl más százlakkal is kapcsolódtak a püspöki udvarhoz, amint erről még szót ejtek. Ezzel szemben az egyházmegye területén élő, tehető mezővárosi jobbágyok – nyilván a nyereség reményében – kifejezett érdeklődést mutattak a tizedbérletek iránt. A jobbágy származásúak között 3 egri polgárral, de pataki, újhelyi, terebesi, putnoki, nagymihályi jobbágyokkal is találkozunk. Szembeötlően magas az ismeretlen származású bérlők aránya. Reményeim szerint az adatok folytatódó feldolgozása során még több személy kilétét sikerül tisztázni, de jelenleg ebbe a kategóriába vettem azokat a személyeket, akik csak a keresztnévük és tisztségük alapján kerültek említésre. Így a származásuktól függetlenül megjelenik egy olyan klerikusi csoport (17 fő: 9%), amelyik javadalmának bevételeiből is képes a tizedbérlethez szükséges készpénzösszeget előállítani. Jellemzően az egyházmegye tehetősebb plébánosai (pl. Helmec, Kapos, Homonna, Patak⁶²) többnyire annak a tizedkerületnek a jövedelmét bérelték, amelynek a területén feküdt plébániájuk is – nyilván helyismeretük, kapcsolatrendszerük révén kézenfekvő volt ez a lehetőség. Megfigyelhető, hogy a plébánosok általában több személlyel közösen bérelték az adott tizedkerület jövedelmeit valószínűsíthetően alacsonyabb jövedelmük függvényében. Mellettük megjelentek az egri nagykáptalan tagjai is,⁶³ és a korszak leleszi prépostjai is,⁶⁴ akik egyes nagyobb befektetést igénylő tizedkerületek jövedelmeit vették bérbe, és szinte kizárólagosan egyedül fizették ki a megállapodásban szereplő összeget.

A köznemesi származásúak adták a bérlői csoport legnagyobb részét (115 fő: 59%). A számadáskönyvek adatainak folyamatos feldolgozása során a bortizedbérletek mellett még számos más vonatkozásban is találkozhatunk ugyanazzal a személlyel, illetve egyazon rokonságba tartozókkal.⁶⁵ A bortized-jövedelmek

62 **Pál, sajoszentpéteri plébános:** 1493 előtt, 1495 Sajószentpéter bérlete BC 334., 387., **Péter, helmeczi plébános** és **Dénes, zempléni plébános** közösen: 1493 előtt Zemplén bérlete BC 335., **Benedek, kaposi plébános:** 1493 előtt Boldogkőalja BC 337., **a homonnai plébános:** 1493 előtt Szerdahely BC 336., **Benedek, homonnai plébános:** 1500, 1503 Homonna Szk 24., 157., **Stephanus Raguseus, sárospataki plébános:** 1507 Patakolászi Szk 228.

63 **Beregszászi Antal, kanonok** 1481–1494, dékán: 1489, 1494 C. *Tóth N.:* Az egri i. m. 61., 65.; Kászon bérlete 1493 BC 443.; **Tibai Mihály, kanonok** 1483–1495, C. *Tóth N.:* Az egri i. m. 68., Nagymihály és Füzéralja bérlete 193–1494 BC 389., **Vajai László kanonok**, patai főesperes 1499, székesegyházi főesperes 1500–1507, C. *Tóth N.:* Az egri i. m. 53., 58.; 1500 Rakamaz, 1501–1503 Emőd, 1507 Liszka bérlete Szk 23., 70., 156., 229.; **Liptai Tamás prépost:** 1508 Patakolászi, Liszka Szk 296., 297.

64 **Vémeri Zsigmond** leleszi prépost, királyi kincstartó 1496–1500, zágrábi püspök 1500: Főpapi archontológia 68., *Kubinyi András:* Hivatalnokkarrier a XV. század végén: Vémeri Zsigmond királyi kincstartó, zágrábi püspök. In: Uó: Főpapok i. m. 161–170. 1495 Emőd bérlete BC 387., **Kornis Benedek** váradi cantor, váci kanonok 1493–1499, váradihegyfoki Szent István protomártír társaskáptalan prépostja (1497), leleszi prépost (1500–1518): *Kristóf Ilona:* Egyházi középréteg a késő középkori Váradon (1440–1526). *Thesaurus Historiae Ecclesiasticae In Universitate Quinqueecclesiensi* 4. Pécs 2014. 224–225.; 1501 Zemplén, 1503 Bari bérlete Szk 73., 157.

65 Többször előfordul, hogy a tárgyév során elhunytak bérleti szerződését átveszik a rokonok. Pl. Margit, Szenterszébeti Sebestyén özvegye átvette a debrővölgyi kerület

bérlése mellett a gabona-, a kisebb tizedek (bárány-, méz-) jövedelmeinek bérlőiként, tizedrovókként (decimator), és különböző eseti megbízatások teljesítőiként is találkozhatunk velük. Természetesen vagyoni helyzetük és ebből adódóan aktivitásuk, kapcsolatrendszerük is nagyon változatos. Ennek aprólékos feltárása és a most még ismeretlen származásúak azonosítása további kutatásokat igényel. Ugyanis a számadáskönyvek jelenlegi feldolgozottsága mellett is kirajzolódik egy olyan csoport a bortizedbérleken belül, akik igen aktívak a megyei közéletben és a püspöki udvarban is. A tizedbevételeken túl az egri püspök által fenntartott püspöki bandérium kifizetései között is rendre feltűnnek ugyanazok a személyek. A vizsgált időszakban salariumot húzó és bortizedbérlek közötti átfedés nagyjából azonos létszámot mutat.

	1493	1495	1500	1501	1503	1507	1508
jövedelmet húzó katonák	35 fő	31 fő	53 fő	38+9 fő	19 fő	36 fő	32 fő
lovak száma	190 ló	150 ló	273 ló	213+40 ló	113 ló	206 ló	191 ló
ebből bortizedbérlek	10 fő	9 fő	9 fő	9 fő	7 fő	4 fő	4 fő
lovaik száma	55 ló	47 ló	56 ló	56 ló	48 ló	32 ló	32 ló

5. táblázat. A Szent János bandérium létszáma

Ezzel szemben a bandérium létszáma és funkciója megváltozott időközben. A Bakóc-féle számadáskönyvek egy reprezentatív, kíséret céljából felszerelt bandériumot mutatnak, amely a püspök méltóságát volt hivatva megjeleníteni. Külön fizetséget kaptak, ha valahol díszkíséretet kellett adniuk, mint 1493-ban Váradon, vagy 1495-ben Pécsen.⁶⁶ A püspöki familiárisok névsora ezekben az években alig változott, hosszú távra szegődtek a püspök szolgálatába.⁶⁷ Ugyanígy a tizedbérlelő nemesi familiárisok is jobbára éveken át fenntartották tizedbérletüket, amivel növelték jövedelmüket. A bandérium kapitányai minden esetben bortizedbérlek voltak officiumuk idejére, amiből valószínűleg további jelentős bevételre tettek szert.⁶⁸ Estei Hippolit püspöksége idején a legfontosabb udvari tisztségviselők (kormányzó, az egri várnagy és az egyik udvarbíró) itáliaiak voltak. Mivel a püspöki bandérium kizárólagosan magyar nemesekből állt, a castellanus mellett megjelent a salariumot húzó között a bandérium kapitánya, aki szintén magyar familiárisa volt Hippolitnak. A Bakóc idején fenntartott kísérethez képest jelentős változás még, hogy az Estei Hippolit által fenntartott csapat mintegy kétszerese a korábbiaknak. Pásztói János az egri ban-

jövedelmeinek bérletét férje halála után (1507). Szk 225. Erzsébet, Pásztói János, az egri Szent János bandérium kapitányának az özvegye vette át férje halála után a pásztói tizedkerület bérletét. (1508). Szk 293.

66 BC 352., 402.

67 *Kristóf I.*: Az egri püspöki i. m. 20–21.

68 Forgács Péter castellanus 1493–1495 Szikszó bérlete BC 384., Pásztói János 1500 Apc Szk 23., Bellényi László 1495 Sár, 1503 Kazavölgye, 1507–1508 Gagyvölgye BC 386., Szk 155., 226., 294.

dérium kapitánya 1500–1501-ben,⁶⁹ 1503–1508-ban már Bellényi László.⁷⁰ Ez a közel 60 fő (287 lóra kapnak fizetést) 40 huszárral kiegészülve, a megszokott kürtösökkel, dobosokkal, már nem reprezentációs célokat szolgált. 1500–1501-ben Temesváron Somi Józsa alatt teljesítettek végvári szolgálatot.⁷¹ Amint korábban is említettem, a jelentős változás okát abban kell keresnünk, hogy az 1498. évi országgyűlésen megfogalmazott hadseregreform és a bandérium-tartó mágnások felsorolása érintette az egri püspökséget is, ill. a török–velencei háború következményeképpen a magyar–török fegyverszünet sem volt érvényben a századforduló éveiben. Ezekben az időkben Bakóc segítségével szereli fel Lardi a déli határra beosztott bandériumot. A megnövekedett elvárásoknak Lardi úgy próbált megfelelni, hogy a korábbi egri familiárisok mellé Bakóc ajánlására felfogadott nemcsak olyan nehéz fegyverzetű katonákat, akik korábban semmilyen kapcsolatban nem álltak az egri püspökséggel, hanem huszárokat is.⁷² Szembeötlő, hogy a számadáskönyvekben is a kiadások egyre tetemesebb részét képezi a bandérium fenntartása, noha az egri püspök sem volt képes soha kiállítani a mindenkori tervezetek által elvárt létszámot. A magyar–török fronton békésebb évek elkövetkeztével, 1507–1508-ban drasztikusan visszaesett a bandérium létszáma is. A bandérium valós katonai feladatai ellenére megfigyelhető, hogy a püspök familiárisai továbbra is részt vettek Heves megye közéletében, és a püspöki birtokok igazgatásában is. A kérdéses évek hevesi alispánjai kivétel nélkül Bakóc Tamás és Estei Hippolit familiárisai, az egri udvar alkalmazottai voltak,⁷³ hiszen Beckensloer János püspöksége óta a mindenkori egri püspök volt Heves megye főispánja.⁷⁴ Sőt, a sokrétű familiárisi kapcsola-

69 Szk 43., 81.

70 Szk 217., 285., 368.

71 *Kubinyi A.*: Az egyház szerepe i. m. 97–98. Somi Józsa pedig a jóindulat biztosítása érdekében jól jövedelmező bortizedbérletekhez is hozzájutott 1503-ban. Lásd fent.

72 Szk 220–221.

73 A területi korlátokat figyelembe véve a teljesség igénye nélkül jelezni szeretném, hogy az egri püspök bortizedbérletői közül természetesen nemcsak hevesi alispánok kerültek ki. **Felfalui László**: 1493 Csaba BC 334., gömöri alispán 1491–1497 MVA II. 107., **Roskoványi László**: 1493 Bari BC 335., zempléni alispán 1492–1495 MVA II. 373., **Pányi Bernát**: 1493, 1500 Zemplén BC 335., Szk 23., 1501 Homonna Szk 71., ungi alispán 1497–1499 MVA II. 303., **Tomori István**: 1493–1494 Nádasd BC 336., 384., abaúji alispán 1498–1499 MVA II. 21., **Csanádi György, tokaji várnagy**: 1493 Boldogkőalja BC 337., 1494 Zemplén BC 383., zempléni alispán 1496–1499 MVA II. 374., **Gagy Horvát János**: 1493–1494 Tolcsva BC 340., 383., abaúji alispán 1495–1499 MVA II. 21., **Szemere Kelemen**: 1493–1494 Boldogkőalja BC 342., 384., szatmári alispán 1497 MVA II. 255., **Kalandai György**: 1495 Debrővölgye BC 385., 1501 Apc Szk 68., nóg-rádi alispán 1499–1503 MVA II. 163, **Derencsényi Péter**: 1495 Varbóvölgye BC 387., 1503, 1508 Bénye Szk 157., 296., tornai alispán 1504–1509 MVA II. 278, gömöri alispán 1512–1518 MVA II. 108., **Fancsali László**: 1495, 1501 Nádasd BC 389., Szk 74., abaúji alispán 1503–1510 MVA II. 22., **Anarcsi János**: 1500 Kisvárdai és Cserebora Szk 23., szatmári alispán 1504–1506 MVA II. 246., **Derencsényi János**: 1503 Gagyvölgye Szk 159., borsodi alispán 1509–1512 MVA II. 86.

74 *Havassy Péter*: Heves megye középkori tisztségviselői. (Studia Agriensia 6.) Eger 1986. 21–22.

tok mellett kivétel nélkül mindannyian gazdasági-üzleti kapcsolatban is álltak a püspökséggel a bortized-jövedelmek bérlésén keresztül.

év	név	kapcsolat
1494. 01. 13.–1496. 04. 11.	Daróci Tamás ⁷⁵	rokona, Daróci Pál 1493–1500 között bortizedbérló
1496. 10. 10.	Nádasdi Mihály ⁷⁶	1508 bortizedbérló
1498. 09. 17. – 1500. 12. 14.; 1501. 08. 15.; 1503. 01. 23. – 1504. 01. 22.	Encsi Fülöp ⁷⁷	1495. Bakóc familia, a bandérium tagja, bortizedbérló, 1503, 1507, 1508 E. H. bandériuma (6 ló)
1503. 01. 23.–1504. 01. 22.	Pozs(e)gai Gáspár ⁷⁸	1495. Bakóc familia, bandérium tagja 1501, 1503 bortizedbérló
1504. 12. 30. –1506. 03. 02.; 1509. 05. 07. – 1510. 01. 07.	Bellényi Gál ⁷⁹	1493–95, 1507, 1508 bortizedbérló
1504. 12. 30. –1506. 03. 02.; 1509. 05. 07. –1510. 01. 07.	Szóláti Balázs ⁸⁰	1493–95. exactor, püspöki futár, 1501, 1503, 1507 tizedbérló, 1501–1508 provisor, 1507–1508 E. H. bandériuma (8 ló)
1515. 04. 01. – 1516. 03. 03.	Gergei /Geregyei Liptai László ⁸¹	1495. bortizedbérló, decimator, provisor
1518. 11. 15.; 1519. 10. 10. – 1521. 01. 07.	Bellényi Albert ⁸²	1507 bortizedbérló, testvére, Bellényi László, a püspöki bandérium kapitánya 1503–1508, és Bellényi Gál hevesi alispán 1504–1510
1517. 05. 03.; 1519. 10. 10. – 1521. 01. 07.; 1524. 03. 07. – 1524. 07. 18.	Nagyfalvi Apafi Miklós ⁸³	1507 bortizedbérló Apafi rokonság de Thraya?

6. táblázat. A hevesi alispánok és az egri püspöki udvar kapcsolata

Összegezve megfigyelhető, hogy Bakóc és Estei Hippolit tisztségviselői, familiárisai ugyanabból a nemesi körből kerültek ki. Másként fogalmazva a püspök személyétől függetlenül biztosította a püspöki udvar a megélhetést a kör-

75 Havassy P.: Heves megye i. m. 42., MVA II. 118.

76 Havassy P.: Heves megye i. m. 42., MVA II. 118.

77 Havassy P.: Heves megye i. m. 42–43., BC. 386., 399., Szk 52., 58., 93., 218., MVA II. 119.

78 Havassy P.: Heves megye i. m. 43., BC. 401., 449, MVA II. 119.

79 Havassy P.: Heves megye i. m. 43., BC. 386., Szk 69., 294., MVA II. 119.

80 Havassy P.: Heves megye i. m. 43., BC. 343., 409., 415., Szk 59., 60., 67., 288., 292., 358., 352., MVA II. 119.

81 Havassy P.: Heves megye i. m. 43., BC. 388., 431., MVA II. 119.

82 Havassy P.: Heves megye i. m. 43., MVA II. 120.

83 Havassy P.: Heves megye i. m. 44., MVA II. 120.

nyék nemességének. Ez utóbbi táblázat is illusztrálja, hogy Estei Hippolit familiájába gond nélkül léptek át Bakóc korábbi püspöki familiárisai, és folytonos működésük garantálta egyrészt saját megélhetésüket. Ugyanakkor ez a stabil kapcsolatrendszer jellemzően nem mutatott túl a megyei politizálás keretein, ez alól egyetlen kivétel talán a Bellényi család.⁸⁴ Másrészt a püspökség sikeres működtetésének is ugyanez a folytonosság volt az alapja. Reményeim szerint a számadáskönyvi adatok folyamatos feldolgozásával még teljesebb képet kaphatunk a jövőben nemcsak a püspöki birtokok működéséről, a püspökség bevételeiről, hanem a püspöki familiárisok és a püspökség területén élő nemesek kapcsolatrendszeréről, gazdasági, politikai együttműködésükről.

84 A 13. sz. óta adatolt gömöri család, Borsod, Heves megyei birtokokkal rendelkezett. A 15. sz. közepén Bellényi Mihály 1446-ban váradi kanonok, 1448-ban Bécsben tanult. Korszakunkban Gál, László, Albert testvérek jelennek meg az egri számadáskönyvekben. Gál: 1504–1510 volt hevesi alispán, László: 1489 gömöri alispán, 1503–1508 között az egri püspöki bandérium kapitánya volt. A három fivér közül Albert futotta be a legnagyobb karriert és lépett túl a megyei politizálás keretein. Az 1480-as évek – 1499 között a személynök jegyzője, 1499-ben a személyes jelenlét conservatora, 1513–1521 személynöki ítélőmester, 1518–1521 hevesi alispán, Szapolyai-familiáris, 1525-ben Ugocsa megye ispánja volt. Nővérük házasságkötésével a Kerepecki, Verbóci rokonsággal kerültek kapcsolatba, amely atyafiság szintén szerepet játszott Albert karrierjében. *Havassy P.*: Heves megye i. m. 34–35., *Bónis György*: A jogtudó értelmiség a Mohács előtti Magyarországon. Bp. 1971. 362–363., *Kristóf I.*: Egyházi középréteg i. m. 192–193.